En nimmer werd getoetst of hij zich ten doel, die zoo goed te verrichten als in zijn vermogen was; en evenmin was hij tevreden met een opbeval-
 kende kennis der zaken, die stelde hij gelijk met niet weten.
 Een nimmer werd getoetst of hij zich ten doel, die zoo goed te verrichten als in zijn vermogen was; en evenmin was hij tevreden met een opbeval-
 kende kennis der zaken, die stelde hij gelijk met niet weten.
 Een nimmer werd getoetst of hij zich ten doel, die zoo goed te verrichten als in zijn vermogen was; en evenmin was hij tevreden met een opbeval-
 kende kennis der zaken, die stelde hij gelijk met niet weten.

LEESTAFEL.

J. J. WINKMA

14 Nov. 1874

KOLONIALE BIBLIOGRAPHIE.

II.

Toen wij in het vorig deel dezer „Bijdragen” beloofden onder bovengenoemden titel van tijd tot tijd verslag te geven van hetgeen op koloniaal bibliographisch terrein wordt uitgegeven, nog kan en moet verricht worden en tegelijkertijd eene eerste proeve daarvan gaven, dachten we niet ze zoo spoedig door een tweede, straks zelfs, gelijk we ons voorstellen, door een derde te moeten doen volgen.

Bespraken we in ons vorig opstel een drietal verschenen merkwaardige catalogi van koloniale geschriften, ditmaal moeten we ons verslag aanvangen met de dankbare vermelding van het feit, dat er zich eene klimmende belangstelling openbaart om ons bekend te maken met 't geen over onze koloniën en bezittingen is en wordt uitgegeven, meer bepaald ook zoowel met de geschiedenis der Indische drukpers in 't algemeen als met hetgeen zij achtereenvolgens geleverd heeft en nog levert. Zoowel in Indië als in Nederland is dit verblijdend verschijnsel waarneembaar. De uitzichten, die ons geopend werden, en de geschriften, die onlangs 't licht zagen, geven ons recht daarop te wijzen.

Vooreerst mogen we de aangewende poging niet onopgemerkt laten om ons op de hoogte te houden van de

Nieuwste uitgaven in Nederlandsch-Indië.

Werd vroeger wel eens met recht de klacht geuit, dat men in ons overzeesche rijk er zeer weinig belang in schijnt te stellen om de vruchten der Indische pers in 't moederland be-

kend te doen worden, thans kan dit niet meer worden gezegd. Althans nevens den fondscatalogus van de H. H. van Dorp en Co.¹ kan men daartoe eene gedrukte lijst van den heer F. H. Kroon, boekhandelaar te Batavia, raadplegen, en wie deze laatste in ons land niet machtig kan worden, daar zij niet algemeen verspreid is, hem wordt tot kennismaking daarmee eene welkome gelegenheid aangeboden door de Redactie van het „Nieuwsblad voor den boekhandel“, die in haar orgaan (zie de nos. 79 en 80 van dit jaar) een aanvang heeft gemaakt uit de vermelde lijst des heeren Kroon de titels mede te deelen van de nieuwste uitgaven in Nederlandsch-Indië, 't geen maandelijks zal worden vervolgd. Bij inzage daarvan en van Van Dorp's catalogus zal men, maar we ons vleien mogen, de bewering gelogenstraft vinden, welke we eens van eene zeer bevriende zijde mochten hooren², dat namelijk de Indische pers, buiten tijdschriften en dagbladen, niet vele litterarische en wetenschappelijke werken zou leveren. Veeleer zal men over hun aantal tamelijk tevreden kunnen zijn, vooral wanneer men daarbij in aanmerking neemt èn de betrekkelijk geringe Europeesche bevolking, voor welke men arbeiden moet, èn het niet licht te tellen feit, dat Patria voor een niet gering deel in de behoeften van het koopend publiek voorziet. Het juiste aandeel van Indië aan de litteratuur zou intusschen, we zeiden 't reeds vroeger, eerst dan kunnen worden bepaald, wanneer we eene nauwkeurige koloniale bibliographie voor ons hadden liggen. Missen we deze laatste nog steeds, aan pogingen om zulk een arbeid te leveren, heeft het echter niet ontbroken; en hebben ze tot dusver altijd schipbreuk geleden, gelukkig wordt ons thans 't uitzicht geopend, dat in die meermalen aangewezen leemte weldra zal worden voorzien. Ter loops wijzen wij op eene aantekening, welke we vonden in de voorrede van de onlangs verschenen „Bibliotheca juridica. Catalogus van alle boeken sedert 1837 in het Koninkrijk der

¹ Catalogus van Javaansche en Maleische boekwerken, gedrukt bij en uitgegeven door G. C. T. van Dorp & Co. te Samarang. Samarang G. C. T. van Dorp & Co. in 8vo.

² Verg. 't artikel des heeren Gualth. Kolff, over „Nadruk van Nederlandsche en uitgaaf van oorspronkelijke boekwerken in Nederlandsch Indië“, geplaatst in het Nieuws van den Dag van 10 Maart 1874, naar aanleiding van ons opstel: „Twee rechtmatige eischen“, in het Tijdschr. v. N. II, Jan. 1874. Zie ons antwoord daarop in het Nieuws v. d. Dag van 25 Maart l.l.

Nederlanden verschenen over staatswetenschappen, wetgeving en rechtsgeleerdheid. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff, 1874», en welke ons meldt, dat de geschriften over koloniale politiek en wetgeving daarin niet zijn opgenomen, omdat men zich voorstelt eerlang eene algemeene bibliographie onzer koloniën uit te geven, waarin deze hunne plaats zullen vinden.

Verraste ons deze onverwachte mededeeling, van meer belang achten wij eene andere omtrent een soortgelijken arbeid, waaraan de heer Mr. J. A. van der Chijs, te Batavia, zijne krachten had gewijd en dien hij ook reeds vervuld heeft. Was sedert lang de mare daarvan tot ons gekomen, in de «Notulen van de Algemeene en Bestuurs-vergaderingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.» Batavia, 1874, Deel XI, blz. 171, lazen we het verblijdend bericht, dat aan het Genootschap door gemeld Bestuurslid ter uitgave was aangeboden eene door hem bewerkte

*Proeve eener Nederlandsch-Indische bibliographie
over de jaren 1668—1870.*

Terecht nam het Bestuur van het Genootschap aan, dat de arbeid van den heer van der Chijs te gemoet komt aan een ook door velen van 's Genootschaps leden gedeeld verlangen, terwijl hij tevens in eene lang gevoelde behoefte zal voorzien. Verdient daarom het besluit om de aangeboden proeve in de Verhandelingen der instelling op te nemen met sympathie te worden begroet: met niet minder groot verlangen zal de uitgave daarvan worden tegemoet gezien; hoe onvolkomen zij ook zijn moge, wat wij onzerzijds niet durven onderstellen noch verwachten met het oog zoowel op den kundigen bewerker als op de plaats der samenstelling, waar uit den aard der zaak de vereischte bouwstoffen meer voor de hand liggen en bereikbaar zijn dan hier te lande —, zal zij toch hare waarde hebben, »daar op dit gebied niets anders bestaat.»

Nevens dezen belangrijken arbeid, in Indië ondernomen, mogen wij weldra een niet minder gewichtigen aanwinst op koloniaal bibliographisch terrein verwachten. Gelijk bekend is, worden er door de «Vereeniging tot bevordering van de belangen des boekhandels» prijsvragen van bibliographischen aard uitgeschreven. In de algemeene vergadering, den 11^{en} Augustus l.l. gehouden, mocht de commissie van beoordeeling der daarop

ingekomen antwoorden 't voorrecht genieten een stuk, dat zij ter mededinging naar den uitgelooften eereprijs had ontvangen, ter bekrooning voor te dragen, met welk advies de vergadering zich vervolgens eenstemmig vereenigde. Bij opening van het ingezonden billet onder de zinspreuk van Lafontaine: *Et si de l'agréer*, enz. bleek de bekroonde te zijn de heer P. A. M. Boele van Hensbroek, te 's Gravenhage, terwijl zijn werk, volgens het uitgebracht verslag,

Eene systematische naamlijst van boeken over en in Aziatische talen in Nederland en zijne O. I. Bezittingen verschenen tusschen 1800 en 1874

bevat, waarbij tevens gevoegd zijn de stukken, welke over die talen in Hollandische tijdschriften voorkomen. Uif den aard der zaak zal deze arbeid, waarbij de schrijver in hoofdzaak aan al de eischen der bibliographische wetenschap moet voldaan hebben, veel bevatten, wat we ook in 't werk des heeren van der Chijs mogen verwachten; doch ze zullen elkaâr, naar we ons vleien, ongetwijfeld aanvullen en, vereenigd, eene alleszins welkome bron tot de kennis der koloniale litteratuur opleveren.

Zoodra beide deze geschriften 't licht hebben gezien, — wij hopen dat 't spoedig zal zijn —, stellen wij ons voor daarop nader terug te komen. Waar we ze nu reeds aankondigen, hebben we daarmee slechts ten doel het bewijs te geven, welke toenemende belangstelling de koloniale bibliographische wetenschap zoowel in Indië als hier te lande geniet.

Daarvan getuigen ook nog andere feiten. In de eerste plaats eene uitgave, waarvan de aankondiging in deze „Bijdragen” helaas! te lang is achterwege gebleven, doch waarvoor ter verontschuldiging mag worden aangevoerd, dat de inzage van den geleverden arbeid bij ons telkens met een weemoedig gevoel vergezeld ging. Immers 't geldt het

Repertorium op de koloniale litteratuur

waarvan we den juisten titel hieronder afschrijven ¹. Een reus-

¹ Repertorium op de koloniale litteratuur, of systematische inhouds-opgaaft van hetgeen voorkomt over de koloniën, (beoosten de Kaap) in mengelwerken en tijdschriften, van 1595 tot 1865 uitgegeven in Nederland en zijne overzeesche bezittingen. Door J. G. Hooykaas, in leven Commies bij het Dep. van Koloniën. Ter perse bezorgd door Dr. W. N. du Rieu. Eerste stuk, Amsterdam, P. N. van Kampen en Zoon. 1874. gr. 8vo.

achtige arbeid, welken wijlen de ijverige en verdienstelijke ambtenaar bij het Departement van Koloniën, de heer J. C. Hooykaas, wel voltooiën, doch waarvan hij de uitgave zelf niet leiden noch beleven mocht. Het handschrift, vrucht van jarenlangen, onvermoeiden arbeid, werd aan het Kon. Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Indië aangeboden, dat tevens uitgenoodigd werd het onder zijne bescherming het licht te doen zien, terwijl van regeeringswege eene subsidie werd toegezegd ter tegemoetkoming in de groote kosten, daaraan verbonden. Onverwijld werd er eene commissie benoemd, die na een grondig en nauwlettend onderzoek tot een negatief resultaat kwam. Om verschillende redenen meende zij de uitgave van het Repertorium vanwege het Instituut te moeten ontraden, welk advies vervolgens werd opgevolgd. De lezers dezer „Bijdragen” kunnen de geschiedenis van een en ander daarin getrouw opgeteekend vinden.

Moesten we dit besluit eerbiedigen, leed zou 't ons gedaan hebben, zoo niemand zich toen het lot van dit koloniale weeskind had aangetrokken. Spoedig echter verraste mijn hooggeschatte vriend, Dr. W. N. du Rieu, ons met het bericht, dat, toen de Historische Commissie van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, die „met groote ingenomenheid den reusachtigen arbeid van den heer Hooykaas had gadegeslagen”, de bezorging der uitgaaf, haar daarna voorgesteld, niet op zich kon nemen, hij zelf, hoewel vreemdeling op koloniaal gebied, daartoe zijne krachten zou beproeven, steunende op de belangstellende medewerking van de mannen, wier kennis de taak uitvoerbaar zou maken. Geenszins zag hij de betrekkelijke verdiensten zoowel als de gebreken daarvan voorbij; integendeel ze werden door hem aangewezen in eene korte, doch zaakrijke voorrede, waarin hij tevens het ontstaan en de inrichting van Hooykaas' arbeid mededeelde, met opgaaf ook van het aandeel, dat hij met anderen, met name de heeren P. A. van der Lith, A. C. Vreede, Prof. W. F. R. Suringar, W. Marschall en niet het minst de hoogleeraar P. J. Veth, in de uitgave heeft gehad. Dat aandeel is inderdaad niet gering geweest. Naar zijne medeeling werden de 24,000 titels, die de heer Hooykaas bij het afschrijven reeds in 104 groepen had ingedeeld, van elkaâr geknipt en geordend naar tijd of plaats, op de letter of op welke wijze het 't doelmatigst scheen; en toen men ze ter perse zou zenden, bleek het dat eene

inkorting van eenige overbodige bijvoegselen en samensmelting van overeenkomstige artikels eene vereenvoudiging zou teweeg brengen, die plicht was en waardoor het boek in bruikbaarheid slechts kon winnen. Dr. du Rieu onderwierp daarom 't geheele handschrift aan eene revisie, en als resultaat daarvan deelt hij ons mee, dat veel weggelaten werd van hetgeen de heer Hooykaas om der wille der volledigheid had bijgevoegd, dat aan den inhoud der stukken ontleend is, als rang en stand der schrijvers, en wanneer dit reeds genoegzaam blijkt uit de titel en de aanhaling, ook dag en plaats wanneer en waar zij schreven; verder de namen der schepen en der commandanten, waarmede de reis is gedaan. Verzwegen wordt ook wie een uittreksel uit een brief mededeelt, op welken maatstaf een kaart is geteekend, wie ze uitgaf, als de vervaardiger wordt opgegeven: zooveel mogelijk werden de woordelijk afgeschreven ellenlange prijsvragen bekort, de telkens voluit afgeschreven jaarlijks terugkeerende titels vereenigd, enz. Kortom, men zou het Repertorium geven, „zooals de bewerker het had ontworpen, maar gemakshalve vereenvoudigd in woord en vorm.”

Het eerste stuk daarvan ligt thans voor ons, dat, na opgaaf van de alphabetische lijst der geraadpleegde tijdschriften en andere werken, welke 29 blz. vult, eene aanwijzing bevat van de bijdragen en verhandelingen, van berichten en mededeelingen betreffende Azië, Australië en Afrika in 't algemeen en van de landen en eilandengroepen van den Indischen Archipel in 't bijzonder: allen hebben ze betrekking tot de reizen door en naar, en de natuurkundige aardrijksbeschrijving en de natuurlijke historie van die verschillende gewesten. Een drielal andere stukken volgen nog; in 't tweede zullen de bijdragen worden opgenomen betreffende de bevolking, haar zeden en gewoonten, nijverheid en handel; het bestuur der koloniën in Europa en in Indië met al zijne onderdeelen zal 't onderwerp zijn van de derde afdeeling, terwijl het vierde stuk de titels bevatten zal betreffende de godsdienst-wetenschap, het onderwijs, de kunsten en wetenschappen, geschiedenis en drukpers. Met een alphabetisch register van personen, plaatsen en zaken en eene lijst der dagteekeningen van besluiten, publicatiën, plakkaaten, tractaten en andere officiële stukken denkt men het geheel te besluiten.

Blijkt hieruit, van welk een grooten omvang de arbeid van wijlen den heer Hooykaas zal zijn, het ons door Dr. du Rieu bezorgde eerste gedeelte daarvan rechtvaardigt den wensch, dat

't hem vergund moge worden met de revisie en uitgave van het vervolg niet te vertragen. Al moge daaraan, naar zijne meening, ondanks al de inspanning, die hij zich met anderen daarvoor getroost heeft, veel gebrekkigs blijven kleven; al moge hij zelfs ten volle overtuigd zijn van de onvolkomenheid van deze bijdrage op bibliographisch gebied: elk beoefenaar van onze koloniale litteratuur, die daarmee heeft kennis gemaakt, zal ongetwijfeld met ons de daarin aangeboden hulp geenszins versmaden, doch veeleer met dubbel verlangen naar het toegezegde vervolg uitzien. We durven zelfs vertrouwen, dat hij met ons den naam van Hooykaas in eere zal houden als dien van een welkomen gids „in den uitgestreken doolhof van koloniale geschriften“, die, bescheiden als hij was, met opzicht tot zijn werk schreef:

Neem het zooals het is,

Niet zooals het wezen kon.

Heeft men derhalve eene goede daad verricht door er voor te zorgen, dat de verdienstelijke arbeid des heeren Hooykaas ten gevolge van zijn dood voor de wetenschap niet verloren ging: haar wordt elders een niet minder goede dienst bewezen. Vooral ook door wijlen onzen voorganger, Mr. P. A. S. van Limburg Brouwer. In ons Verslag van den staat en de werkzaamheden van het Koninklijk Instituut over 1872/3 teekenden we reeds aan, dat deze geleerde Orientalist bij testamentaire beschikking zijne verzameling van indologische boekwerken aan de Koninklijke Bibliotheek had vermaakt. Konden we toen reeds vermoeden, dat het een beduidend legaat zou zijn, den omvang daarvan kan men thans nagaan uit het openbaar gemaakt, doch niet in den handel gebracht

Verslag van de aanwinsten der Koninklijke Bibliotheek gedurende het jaar 1873.

Uit de inzage van de verschillende titels der geschonken boekwerken, welke men daarin van blz. 99—121 opgeteekend vindt, blijkt voldoende, dat ons hier niet eene uitgebreide indologische bibliotheek, min of meer volledig in haar onderdeelen, aangeboden werd; doch men zal niet kunnen ontkennen, dat „een groot aantal belangrijke, hier zeldzaam voorkomende en ook daardoor kostbare boekwerken“ naar de Haagsche boekverzameling is overgebracht geworden.

We stellen ons geen partij ten aanzien van veler meening, dat

het eigenaardiger zou geweest zijn, zoo t'legaat ware geschonken aan de bibliotheek der Leidsche Hoogeschool, tevens die van de Rijks-inrichting voor onderwijs in de Indische taal-, land- en volkenkunde, of wel aan de boekertijen van het Koninklijk Instituut of het Indisch Genootschap, verzamelingen, waarin men zich meer uitsluitend op het bezit van indologische geschriften moet toelagen dan het geval is in de Haagsche, die heiaas! dank zij haar gering jaarlijksch budget, op dat terrein zich niet naar eisch kan uitbreiden.

Maar wat hiervan zij, zeker zal het doel, waarmee Van Limburg Brouwer zijne Indische verzameling aan de Haagsche boekertij geschonken heeft, worden bereikt, „het vergemakkelijken“ namelijk „van het onderzoek naar den godsdienst, de maatschappelijke toestanden, de geschiedenis, de taal- en letterkunde van het Oosten, voor zooveel in den lande als de taak op zich zouden willen nemen, waaraan hij een gedeelte van zijn zeer werkzaam leven heeft gewijd en waarin hij alleen door den dood kon gestuit worden.“ We zeggen het den Directeur der Koninklijke Bibliotheek na: „Deze onbekrompen mildheid, dat schragen van wetenschappelijk onderzoek kan, dunkt mij, niet hoog genoeg gewaardeerd worden.“ Vooral waar openbare verzamelingen en ook die van vele bijzondere vereenigingen en genootschappen zoowel door geldgebrek als om andere redenen niet in staat zijn voldoende hulpmiddelen voor de studie der verschillende vakken van wetenschap aan te bieden.

In de leemte van eene eenigszins volledige koloniale bibliotheek tracht een hier ter stede gevestigd genootschap te voorzien, voorzoover althans zijne fondsen het toelaten. Getuige wederom de uitgave van het

*Supplement op den catalogus der bibliotheek van
het Indisch Genootschap.*

Mochten we in 1869 elders ¹ den toen uitgegeven, opnieuw bewerkten catalogus van de boekertij dier instelling bespreken, gedurende de verloopende vijf jaren heeft er door aankoop en geschenken eene zoodanige vermeerdering plaats gehad, dat het eene goede gedachte was van den ijverigen secretaris en bibliothecaris, den heer J. Boudewijnse, om tot de uitgave van een supplement over te gaan. Men zal daaruit zien, dat „die uitbreiding zich heeft uitgestrekt over genoegzaam alle rubrieken,

¹ Zie Tijdschr. v. Ned. Indie. 1869. II, blz. 390 en volg.

waarin de catalogus verdeeld werd. Hoewel dit dankbaar zal worden erkend en gewaardeerd, zal hij echter, die van de bibliotheek van het Indisch genootschap gebruik maakt, aanstonds de droevige ervaring opdoen, dat daaraan eene nog grootere uitbreiding moet worden gegeven, eer zij gezegd kan worden aan rechtmatige eischen van het wetenschappelijk publiek te kunnen voldoen. Men raadplege o. a. slechts den catalogus der bibliotheek van wijlen den hoogleeraar Roorda, welke onlangs (30 Oct. en vlg.) onder den hamer van den bekwamen auctionaris, M. Nijhoff, is geweest; meer dan tientallen van geschriften zal men daarin vermeld vinden op het gebied van den Mohammedaanschen godsdienst en de rechtsgeleerdheid, de taal- en letterkunde van den Indischen Archipel, welke men nog te vergeefs in den boekenschat van het Genootschap zou zoeken. Aan velen zal daarom het bericht welkom zijn, dat het, voor zooveel doenlijk, die gunstige gelegenheid tot verrijking der boekverzameling niet heeft laten voorbijgaan. Menig hier te land zeldzaam voorkomend geschrift is daarvoor aangekocht, onder meer een groot aantal te Batavia gedrukte werken, in de eerste plaats ook het eerste en eenige deel van Leidekker's Maleisch en Nederduitsch woordenboek, van welk hoogst zeldzaam werk er nog slechts drie exemplaren bekend moeten zijn.

Kan het Indisch Genootschap, waar het tot vervulling van billijke eischen gedrongen wordt, met grond aanvoeren, dat het, alleen steunend op particuliere krachten, doet wat in zijn vermogen is: men zal tevens erkennen, dat het vooralsnog niet bij machte is te verhinderen, dat kostbare oostersche verzamelingen, die in een onzer openbare rijksboekereien moesten kunnen worden geraadpleegd, doch tot aankoop waarvan men in ons land ter nauwernood eenige honderde guldens beschikbaar zou willen stellen, in den vreemde aan gretige koopers worden aangeboden. Een gevoel van weemoed maakte zich van ons meester, toen wij onze zage hadden genomen van den

*Catalogus van Oostersche handschriften en boeken,
verkrijgbaar bij Maisonneuve en C^o, te Parijs.*

Zelden zagen we in het buitenland zulk eene beduidende verzameling van Oostersche handschriften en boekwerken, bepaaldelijk met betrekking tot de taal- en letterkunde van onzen Indischen Archipel, en voor een overgroot deel aldaar en in ons vaderland gedrukt, ten verkoop aangeboden, als thans van

wege de Parijsche boekhandelaren-uitgevers Maisonneuve en Co. geschiedt in hun keurig bewerkten en met aantekeningen voorzien „Catalogue des livres de linguistique anciens et modernes en vente aux prix marqués. N° 3. Langues Anciennes et Modernes des Indes Orientales avec tous leurs Dialectes. Langues Dravidiennes. Langues Océaniennes, Polynésiennes et Australiennes. Paris, 1874. in 8vo.” We weten niet op welke der zes afdeelingen, waarin de catalogus gesplitst is (1. Langues Indiennes en général. Recueils. Ouvrages sur le Bouddhisme. Antiquités. Droit indien. 2. Langues Anciennes de l'Inde. 3. Langues et dialectes de l'Inde moderne. 4. Appendice aux langues Indiennes. Langue des Cigains ou Bohémiens. 5. Langues Dravidiennes (y compris le Singalais). 6. Langues Océaniennes, Polynésiennes et Australiennes) wij bij voorkeur de aandacht moeten vestigen; de eenere rubriek bevat, onder meer gewone, even belangrijke geschriften als de andere. De beide laatsten intusschen verdienen meer onze belangstelling. Enkele handschriften en tal van bekende, doch ook zeldzame werken op het gebied der verschillende talen en letterkunde van onzen Archipel worden daarin vermeld; op meer dan één taalgebied is de collectie tamelijk volledig; daarenboven vindt men seriën van geschriften, voornamelijk van godsdienstigen en stichtelijken aard, leer- en leesboeken, catechismen, uittreksels uit de bijbelsche geschiedenis, enz., welke uit de dertig à veertig laatste jaren dagteekenen, en in de Oostersche gewesten, in onzen Indischen Archipel zijn gedrukt. Tal van Bataviasche, Samarangsche of Soerabajasche drukwerken worden er aangeboden, waaronder die hier moeilijk te verkrijgen zijn; althans zelden in catalogi voorkomen. Voorts enkele nummers, ook elders dan op die drie genoemde plaatsen gedrukt: zie hier een paar daarvan, zooals zij in den catalogus beschreven worden.

N° 2909. Hardeland (Aug.). Pirä pirä njanjian akantara Hatalla. *Borneo, injurat hong Pulautele*, 1845, in 12°. 20 pages. Impression d'une grande rareté et peut-être unique. L'encre employée est de couleur bleue.

N° 2910. Hardeland (Aug.). Duä tamparae sombajang; aw August Hardeland, pandita. *Borneo, ilam bagan hong lewu bintang Pulopetak*, 1845, in 8°. 10 pages. Impression également fort rare et exemplaire peut-être unique, couverture rouge avec une prière en dayak au verso.

N° 2933. Brückner (Gottlob). Poemika pamoelang kang sake-

dik, katoer dateng tiejang kang ngadjeng hangngoelarie hingkarah hardjaning, hawasoeckmanie. *Pégou*, s. a. in 12°. 42 pp. Tel est le titre, en caractères latins, d'un traité religieux publié par G. Bruckner en javanais (Krama ou langage cérémoniel) et imprimé en caractères arabes à Pégou. Ce petit volume est d'une extrême rareté, il provient de la collection du prof. Millies, qui le considérait comme unique.

No. 2956. Paroles du prophète Moïse se rapportant à Jésus-Christ, en javanais (par Buckner?) *Bandjarmasin*, in 18°. 101 pages.

No. 3007. Evangile de S. Jean en malai, caract. arabes. *Bencoolen*, 1873, in 8°. Impression fort rare.

No. 3022. نصيحة در فد نري آخرت. Conseils venus de l'autre vie. In 8°. Traité religieux qu'une note manuscrite dit traduit et imprimé par N. Ward à *Bencoolen*. 40 pages. C'est une curiosité typographique car elle a du précéder l'année 1820, époque à laquelle on fixe l'introduction de l'imprimerie dans l'île de Sumatra.

No. 3031. Gericke (Aug.) Pengadjaran agama mesehhij. *Tertara-di-Ambon*, 1834, in 12°. 38 pag. Doctrine chrétienne en malai, caractères latins, imprimée à Amboine. Fort rare.

No. 3042. Heymering (G.), Anugarah deri pada pengaschan janh mesehhij bagi' ânakh-ânakh. *Tertara-di-Timor-Kupang*, 1838—39. 2 part. in 8°. 110 et 73 pages. Impression de toute rareté faite à Koupang.

No. 3043. Heymering (G.) Akan gombâla bajik. *Tertara-di-Kupang*, 1838, in 8°. 54 pages.

No. 3107. Pseaumes. كتاب زبور نبي دانود. The book of Psalms. *Padang*, 1827, in 8°. 247 pages. Impression d'une extrême rareté et presque inconnue.

No. 3116. Robinson (W.), Catechism of Geography for the use of the Sumatra native school (in the Malayan language). *Bencoolen*, 1826, in 8°. Impression fort rare.

No. 3116bis. Roepa-roepa Tahlil atau njanjian orang kristen bagi allah. *Bandjarmasin*, 1855, in 12°. VIII et 117 pages. Recueil d'hymnes imprimé en lettres latines, à Banjarmassin dans l'île de Bornéo.

Eindelijk No. 3113. Eene kostbare en merkwaardige verzameling van 150 stukken in het Maleisch, grootendeels van godsdienstige strekking, welke met de grootste zorg en moeite door wijlen den hoogleeraar Dr. H. C. Millies bijeengebracht is, gelijk ook

uit eene vergelijking van den catalogus der bibliotheek van dien Oosterschen geleerde met de thans voor ons liggende lijst blijkt, dat met een niet gering deel der nu ten verkoop aangeboden geschriften 't geval is.

Jammer inderdaad, dat zulk een rijke schat van oostersche werken in den vreemde verkrijgbaar is kunnen gesteld worden; niet dat wij den vreemdeling die eer misgunnen, maar, wanneer we hetgeen nu in 't buitenland aangeboden wordt, vergelijken met hetgeen daarvan bij ons zelven, in 'slands openbare bibliotheken, zelfs in die, welke meer bepaald koloniale boekverzamelingen heeten en moeten zijn, aanwezig is, dan wordt men inderdaad treurig gestemd, dat men den vreemdeling heeft afgestaan, wat een sieraad van onze eigene collectiën moest zijn, afgestaan zelfs wat een vaderlandsch geleerde gedurende zijn werkzaam leven niet dan met vele opofferingen had bijeenvergaderd met het doel, onder meer, om het intellectuele leven in den Indischen Archipel te leeren kennen. Wellicht dat men, op de begane fout gewezen, trachten zal ze te herstellen door den aankoop van hetgeen ons nog ontbreekt. Maar wat hiervan ook zijn moge, wij twijfelen er niet aan, of de catalogus van de heeren Maisonneuve en Co. zal met belangstelling worden ter hand genomen als eene bijdrage te meer tot de kennis der geschiedenis van de Oostersche typographie, inzonderheid ook van die in Neêrlandsch Oost-Indië, terwijl de inzage daarvan ook hen, die nog altijd meenen, dat de particuliere pers in ons overzeesche rijk betrekkelijk niet veel heeft opgeleverd, zoo niet tot andere gedachten zal brengen, dan althans tot nader onderzoek aansporen.

Daartoe mag ook Dr. H. Kiepert wel worden uitgenoodigd, waar hij bij het bespreken van het aandeel, 't welk de Nederlanders aan de ontdekking van Afrika hebben genomen, zijnen landgenooten verkondigt: „Auffallender noch ist das negative Verhalten zweier kleiner Nordeuropäischer Völker (Denen en Hollanders), die auf afrikanischen Boden Jahrhunderte lang nicht unwichtige Besitzungen inne gehabt haben, ohne diesen Vortheil für Erforschung auch nur des nächsten Binnenlandes auszunutzen.“¹ Terecht meenden de hh. Prof. P. J. Veth en

¹ «Erläuterungen zu der die Entdeckungen des 19 Jahrhunderts darstellenden Karte von Afrika» van H. Kiepert, gevoegd achter het werkje van Dr. W. Koner «Der Antheil der Deutschen an der Entdeckung und Erforschung Afrika's. (Beiträge zur Entdeckungs-geschichte Afrika's. Heft II, blz. 54.)

C. M. Kan, dat die woorden „geen in alle opzichten juist denkbeeld gaven van het aandeel, 't welk de Nederlanders door hunne reizen en litteratuur aan de ontsluiting der geheimen van Afrika hebben genomen;” het was daarom, naar hun gevoelen geenszins overbodig te achten, „een zoo volledig mogelijk overzicht der werken van Nederlanders over Afrika bij een te zamelen;” en, de daad bij 't woord voegende, boden zij ons weinige weken geleden eene door hen bewerkte

Proeve eener bibliographie van Nederlandsche boeken, brochuren, kaarten, enz. over Afrika

In een 29tal blz., gesplitst in zes afdeelingen (1. Afrika in het algemeen; 2. Nijlgebied; 3. Noord-Afrika; 4. West-Afrika; 5. Oost-Afrika; 6. Zuid-Afrika), wordt de litteratuur over Afrika meêgedeeld.

De geleerde bewerkers zijn er zelven van overtuigd, dat hunne proeve nog verre van eene volledige Afrikaansche bibliographie heeten kan. Moge daarom ook hun verzoek, vervat in hun gedrukten brief, dien zij bij de toezending van hun arbeid hebben gevoegd, om dien, daár waar noodig is, aan te vullen en te verbeteren, bij velen weerklank vinden, en terwijl we onzerzijds door aankondiging daarvan in deze „Bijdragen” en straks ook door schriftelijke mededeeling onzer aantekeningen aan een der geëerde bewerkers blijk geven van onze belangstelling, uiten wij tevens den wensch, dat zij in staat worden gesteld om eerlang hunne bibliographie zoo volledig en nauwkeurig mogelijk definitief te doen afdrukken, en later „naar aanleiding daarvan eene schets te leveren van 't geen door Nederlanders van den vroegsten tijd af voor de kennis van Afrika gedaan is.” Door zulk een werk, zal men ongetwijfeld „het aandeel der Nederlanders aan de ontdekkingsgeschiedenis van Afrika meer naar waarde doen schatten.”

Den Haag,

Dr. T. C. L. WIJNMALEN.

1 December 1874.